

تأثیر عوامل جغرافیایی در الگوی مسکن روستایی استان کرمان

حسین غضنفر پور

استاد یار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید باهنر کرمان

محسن کمانداری

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه یزد

mohsenkamandari@yahoo.com

مهرداد محمدی سلیمانی

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۷/۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۹/۵۲

چکیده

واحدهای مسکونی روستایی ضمن برخورداری از ارزش های معماری همانند سادگی الگوهای بصری و زیبایی شناختی ، هماهنگی با عملکرد زیستی و معیشتی، استفاده از مصالح محلی و دانش بومی بیشترین انطباق را با محیط طبیعی به عنوان بستر اصلی فعالیت های انسانی دارا می باشد که هویت خاص و ویژه ای به آن می بخشد. موضوع هماهنگی و انطباق معماری با ویژگیهای جغرافیایی محل و به ویژه عناصر اقلیمی فراهم کننده محیطی است که حداکثر آسایش بیوکلیمایی را در طول سال با حداقل هزینه برای انسان مهیا می کند. موضوع مقاله تأثیر گذاری عوامل جغرافیایی بر الگوی مسکن روستایی است که در بررسی الگوهای معماری مسکن روستایی استان کرمان عواملی مانند وسعت ، اختلاف ارتفاع، عوامل جغرافیایی مانند اقلیم، توپوگرافی و شکل زمین مورد بررسی قرار گرفته است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است که با استفاده از منابع موجود، اطلاعات جمع آوری و در محیط GIS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. تهیه نقشه هریک از عوامل موثر، با استفاده از توابع مطرح در GIS چون Spatial Analyst، 3D Analyst و Interpolation و تلفیق و ترکیب نقشه ها با یکدیگر نقشه های پهنه بندی هر یک از عوامل جغرافیایی تولید شده است. نتایج تحقیق نشان می دهد استان کرمان را می توان به پنج پهنه اقلیمی و چهار پهنه ارتفاعی و سه پهنه جغرافیایی و نهایتاً به چهار پهنه معماری تقسیم نمود. با توجه به نتایج تحقیق راهکارهایی ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: عوامل جغرافیایی، پهنه بندی، الگوی مسکن روستایی، استان کرمان

مقدمه

استان کرمان با توجه به عوامل طبیعی (اقلیمی، توپوگرافی، منابع آب و...) متفاوت و تنوع جغرافیایی زیاد که ناشی از وسعت و اختلاف ارتفاع زیاد است، دارای تاثیر زیادی بر الگوی های مسکن روستایی دارد. این تاثیر زمانی اثر خور را نمایش می دهد که در استان کرمان بیش از ۱۱ هزار آبادی و ۵۹۳۰ روستای دارای سکنه وجود دارد. واحدهای مسکونی روستایی به عنوان محل زندگی روستائیان ضمن برخورداری از ارزش های معماری همانند، سادگی و الگوهای بصری و زیبا شناختی، انطباق با محیط طبیعی، هماهنگی با عملکرد زیستی و معیشتی، استفاده از مصالح محلی ودانش بومی و ...، که به آن هویت خاصی می دهد در این استان دارای کاستی هایی چون آسیب پذیری در برابر سوانح طبیعی به خصوص زلزله، ضعف سازه ای و آلودگی های محیطی منتج از تداخل فضاهای زیستی و معیشتی نیز می باشند. بنابراین شناخت این معماری مستلزم شناخت و اطلاع دقیق از ویژگی های طبیعی و اقلیمی استان است. شناختی که در آن شاخص های مسکن بومی می توانند نقش تعیین کننده ای در سمت و سو، و جهت گیری نظام سیاست گذاری و برنامه ریزی مسکن و طراحی و اقداماتی که در این زمینه باید صورت پذیرد ایفا نمایند. این مقاله با درک اهمیت مسکن روستایی با توجه به تنوع طبیعی استان کرمان به بررسی تاثیر ویژگی های جغرافیایی در شناخت بهتر الگو های مسکن روستایی می پردازد. پهنه بندی های جغرافیایی به عنوان مناطقی که از اکوسیستم یکسان و هماهنگی برخوردارند می تواند در شناسایی الگو ها نقش مهمی ایفا نماید.

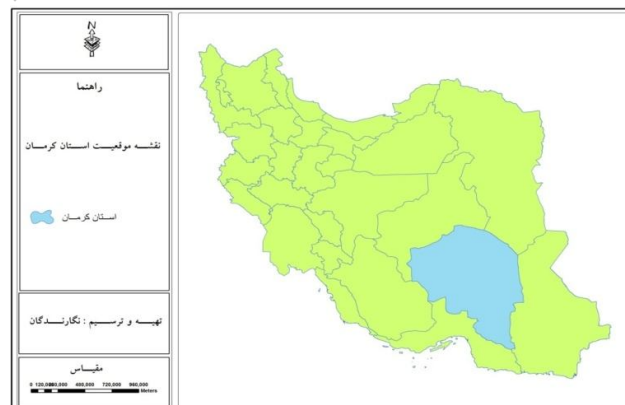
روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش توصیفی - تحلیلی است. برای جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از دو شیوه کتابخانه ای و میدانی استفاده شده و همچنین برای بررسی و شناخت نگرش معماری هر منطقه از استان به یک تقسیم بندی مناسب (پهنه بندی) نیاز داریم. که در این پهنه بندی عامل مکان از اهمیت ویژه ای برخوردار است. عوامل اقلیم، ارتفاع، شکل زمین، مصالح ساختمانی و معیشت به عنوان عوامل موثر در الگوی مسکن روستاهای استان مورد بررسی قرار گرفته و نقشه پهنه های هر یک تهیه گردیده است. بنابراین پس از تولید نقشه ها و پهنه های ارتفاعی، جغرافیایی، اقلیمی، نوع غالب مصالح ساختمانی و معیشت غالب در استان کرمان لزوم ترکیب و تلفیق نقشه های فوق جهت پهنه بندی معماری لازم و ضروری به نظر می

رسیده که بر این اساس با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) و آنالیزهای مطرح در GIS چون Union و Overly Spatial Analyst و با استفاده از مدل همپوشانی شاخص (Index Overlay) نقشه های فوق با یکدیگر ترکیب و تلفیق گردید.

محدوده مورد مطالعه

استان کرمان در جنوب شرقی فلات ایران بین ۵۴ درجه و ۲۱ دقیقه تا ۵۹ درجه و ۳۴ دقیقه طول شرقی و ۲۶ درجه و ۲۹ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۵۸ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. این استان ۱۸۳۰۱۰ کیلومتر مربع وسعت دارد و بیش از ۱۱/۱۵ درصد از مساحت کشور را به خود اختصاص داده است و در حال حاضر اولین استان پهناور کشور محسوب می شود. این استان از شمال به استان های خراسان جنوبی و یزد، و از جنوب به استان هرمزگان، از شرق به استان سیستان و بلوچستان و از غرب به استان فارس محدود شده است (گزارش اقتصادی اجتماعی استان کرمان، ۱۳۸۶) استان کرمان به دلیل وسعت و تنوع جغرافیایی زیاد از موقعیت ویژه ای برخوردار است. به نحوی که این استان در مرکزیت جنوب شرق به عنوان چهار راه ارتباطی اتصال شمال به جنوب و شرق به غرب محسوب می گردد. استان کرمان سرزمینی با وسعت و اختلاف ارتفاع زیاد است، به علت همین وسعت و اختلاف ارتفاع و وجود ناحیه های متعدد دارای تنوع معماری است. به طوری که حتی در یک منطقه جغرافیایی خاص نیز با تنوع در شیوه ساخت مسکن روبه رو هستیم. به طور کلی به خصوص در مناطق روستایی می توان عنوان نمود که معماری، هموار کردن طبیعت برای پاسخگویی به نیازهای مکانی دانسته که با انتخاب و استفاده از مقدرات هر سرزمین پدید آمده است. بنابراین شرایط اقلیمی و جغرافیایی در شکل دهی به فرهنگ بومی بسیار تاثیر گذار است.

شکل شماره ۱- نقشه موقعیت منطقه مورد مطالعه در کشور

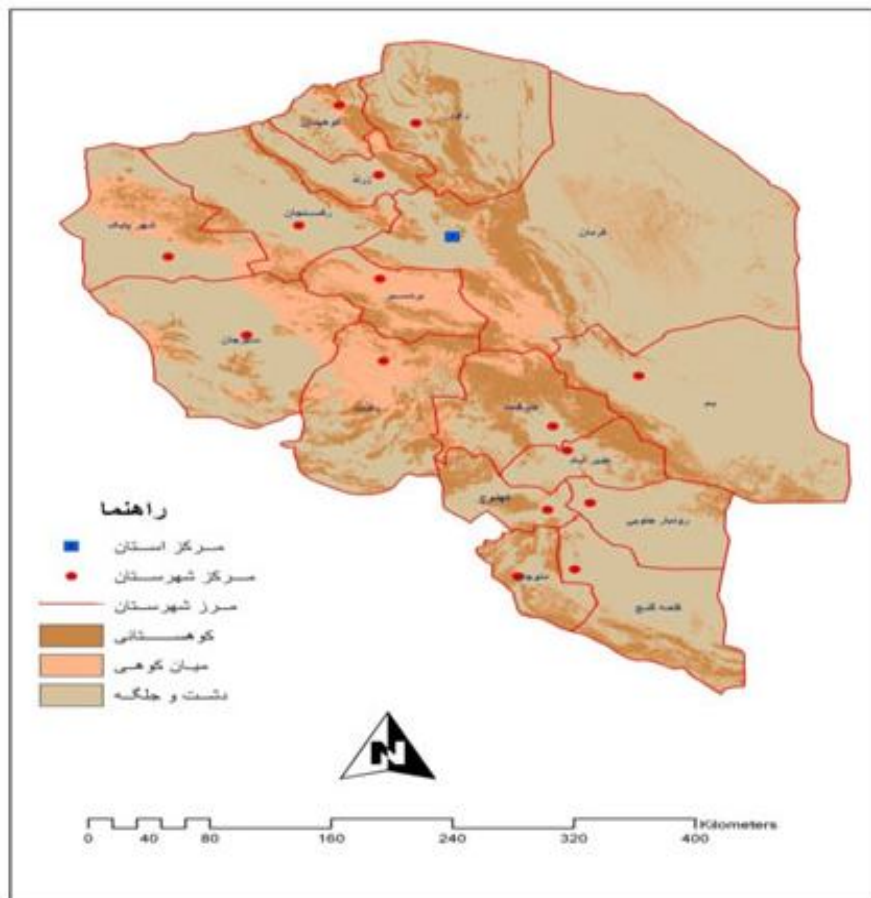
بحث و نتایج

پهنه بندی جغرافیایی

با در نظر گرفتن مناظر و محیط جغرافیایی ایران، چهار دسته نقاط روستایی از لحاظ عوامل ارتفاع و موقع جغرافیایی قابل تشخیص می باشند که عبارتند از نقاط واقع در دشت، نقاط پایکوهی، نقاط میانکوهی، نقاط کوهستانی، (ودیدی، ۱۳۵۴: ۱۲۳) در این بررسی نقاط میانکوهی و پایکوهی در یکدیگر ادغام شده اند. برای پهنه بندی جغرافیایی از عوامل ارتفاع، شیب و جهات شیب استفاده گردید. که نقشه حاصل از این سه به نقشه شکل زمین معروف می باشد در واقع با ترکیب نقشه ارتفاع با نقشه شیب و جهات شیب می توان نقشه پهنه بندی جغرافیایی تولید نمود به طور کلی پهنه بندی جغرافیایی به سه ناحیه اصلی دشت، میان کوهی و کوهستانی تقسیم می شود. علت استفاده از نقشه شیب در تعیین پهنه بندی جغرافیایی بدین دلیل است که ممکن است مناطق با ارتفاع کم و شیب زیاد قرار داشته باشند که این امر باعث می شود مکان مورد نظر با وجود ارتفاع کم شرایط کوهستانی در آن حاکم باشد. از کل مساحت ۱۸۳ هزار کیلومتری استان کرمان ۳۷ هزار کیلومتر در منطقه کوهستانی و ۲۸ هزار کیلومتر در منطقه میان کوهی و مابقی ۱۱۸ هزار کیلومتر در دشت قرار دارند. (جدول شماره ۱)

جدول شماره ۱: درصد و مساحت واحدهای جغرافیایی استان کرمان

کوهستانی	۳۷۱۸۴/۷۴	۲۰,۳۱
میان کوهی	۲۷۹۹۶/۸۶	۱۵,۳
دشت و جلگه	۱۱۷۸۸۹/۰۲	۶۴,۳۹
	۱۸۳۰۷۰/۶۲	۱۰۰

شکل شماره ۲- نقشه پهنه بندی جغرافیایی استان کرمان

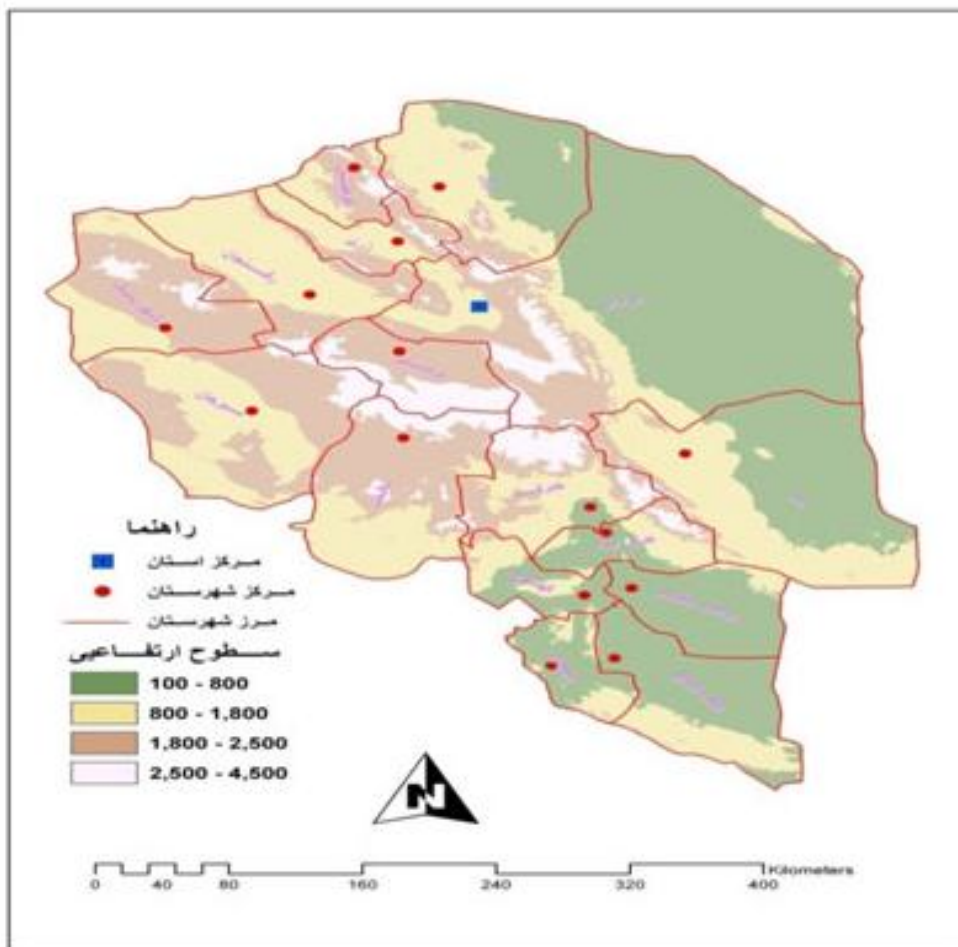
پهنه بندی ارتفاعی

عامل ارتفاع می تواند در طبقه بندی نقاط روستایی و معرفی خصایص آنها تاثیرگذار باشد (مهدوی، ۱۳۷۳: ۲۵). ناهمواری ها به دو طریق در اقلیم و در نتیجه در زندگی روستایی اثر بگذارند. الف- به دلیل مرتفع بودن نسبت به زمین های اطراف سبب تغییر بعضی از ویژگی های هوا می گردند ب- به صورت حصاری در مقابل حرکت توده های هوا قرار می گیرند و سبب ناهمگونی در پراکندگی عناصر آب و هوایی مانند بارش می شوند. (علیجانی ، ۱۳۷۴: ۲۰). در بررسی توزیع ارتفاعی روستا های استان مشخص گردید بیشترین تعداد روستا های استان در ارتفاع ۱۰۰۰ تا ۲۵۰۰ متر ارتفاع از سطح دریا قرار دارند که جدول شماره ۲ بیانگر توزیع فضایی روستا های استان از لحاظ پراکندگی است.

جدول شماره ۲: جدول توزیع پراکندگی روستاهای استان در ارتفاعات مختلف

درصد	تعداد روستا	طبقه ارتفاعی
۷,۹۷	۴۵۷	۰-۵۰۰
۲۱,۱۵	۱۲۱۲	۵۰۰-۱۰۰۰
۱۱,۱۶	۶۴۰	۱۰۰۰-۱۵۰۰
۲۵,۴۴	۱۴۵۸	۱۵۰۰-۲۰۰۰
۲۴,۷۲	۱۴۱۷	۲۰۰۰-۲۵۰۰
۹	۵۱۶	۲۵۰۰-۳۰۰۰
۰/۵۳	۳۰	۳۰۰۰-۳۵۰۰
۰	-	۳۵۰۰-۴۰۰۰
۱۰۰	۵۷۳۰	-

بنابراین با توجه به طبقه بندی ارتفاعی استان کرمان و با استفاده از تکنیک Natural Break به چهار پهنه ارتفاعی به شرح زیر تقسیم بندی گردید: صفر تا ۸۰۰ متر، ۸۰۰ تا ۱۸۰۰ متر، ۱۸۰۰ تا ۲۵۰۰ متر و ۲۵۰۰ تا ۴۵۰۰ متر

شکل شماره ۳- نقشه سطوح ارتفاعی روستاهای استان کرمان

پهنه بندی اقلیمی

در بین تمامی عوامل جغرافیایی که انسان همواره چه در خشکی چه در دریا یا دشت ها و کوه ها، در جوامع بدوی یا متمدن در معرض آن قرار می گیرد، در مقیاس وسیع آن، اثرات اقلیم است. اقلیم تعیین کننده محل زندگی انسان، نوع گیاهان زراعتی، نوع مسکن، نوع لباس و نوع آفات و بیماری هایی که باید با آن مبارزه کند می باشد. (WHITH BACK.R.H.1932.87). تاثیرگذاری اقلیم در ارتباط با عوامل دیگر جغرافیایی به صورت پهنه های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است.

با تلفیق پهنه بندی هایی که بر اساس روش کوپن، استرالر و کسمائی انجام گرفت محدوده استان کرمان به پهنه های اقلیمی تقسیم گردید ولی عمدتاً به دلیل تنوع شدید اقلیمی در عمل مشخص گردید که این پهنه بندی با واقعیت موجود در استان تفاوت های زیادی دارد لذا با دخیل نمودن عناصر اقلیمی دیگر مانند تعداد ساعات آفتابی جهت و سرعت باد و به بکار بردن آمار ایستگاه های استان های مجاور، همچنین ایستگاه های باران سنجی و بهره گیری از آمار ایستگاه های مطالعات موردی به عنوان مثال ایستگاه های تحت پوشش وزارت نیرو در مورد عناصر اقلیمی و بکار بردن روش های آماری مانند، اینترپولاسیون و اعمال ضرایب همبستگی و تلفیق و ترکیب نقشه های اقلیمی با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) سعی گردید پوشش نسبتاً کاملی از سطح استان کرمان تهیه گردد. پس از مراحل فوق و با در نظر گرفتن ریز تفاوت های اقلیمی، استان کرمان به شانزده محدوده اقلیمی تقسیم گردید و سپس با حذف تفاوت های جزئی که نهایتاً ۵ اقلیم به شرح نقشه پهنه بندی تقسیم شد که شامل: منطقه گرم فرا خشک، منطقه گرم و خشک، پهنه نیمه معتدل کوهپایه ای، پهنه کوهستانی سرد و نیمه معتدل و پهنه گرم و نیمه مرطوب.

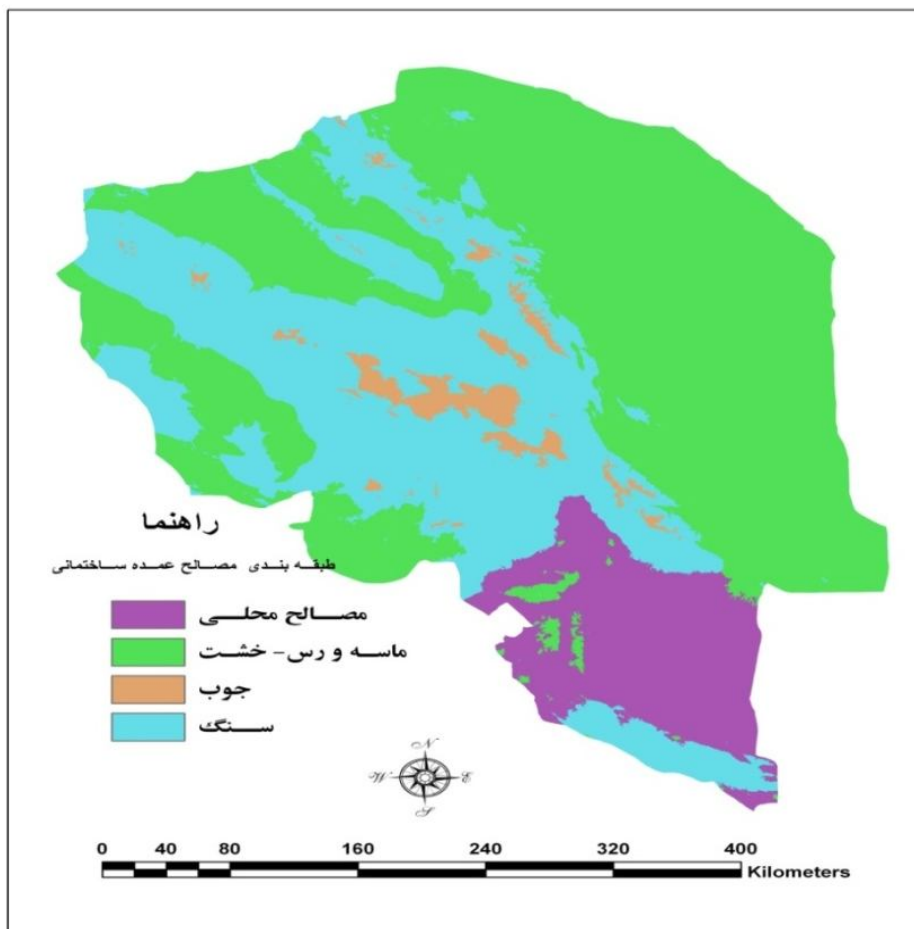

شکل شماره ۴- نقشه پهنه بندی اقلیمی استان کرمان

پهنه بندی مصالح عمده ساختمانی

با توجه به وضعیت اقلیمی، ارتفاع، پهنه بندی جغرافیایی و زمین شناسی استان، با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS نقشه پهنه بندی مصالح غالب استان تهیه و ترسیم گردید. استان کرمان از نظر مصالح ساختمانی به چهار پهنه به شرح زیر طبقه بندی گردید.

- 1- سنگ (سنگ های ساختمانی و منابع معدنی) ۲- چوب ۳- ماسه و رس (خشت) ۴- مصالح محلی (کپرنی، شاخه درخت خرما و...)

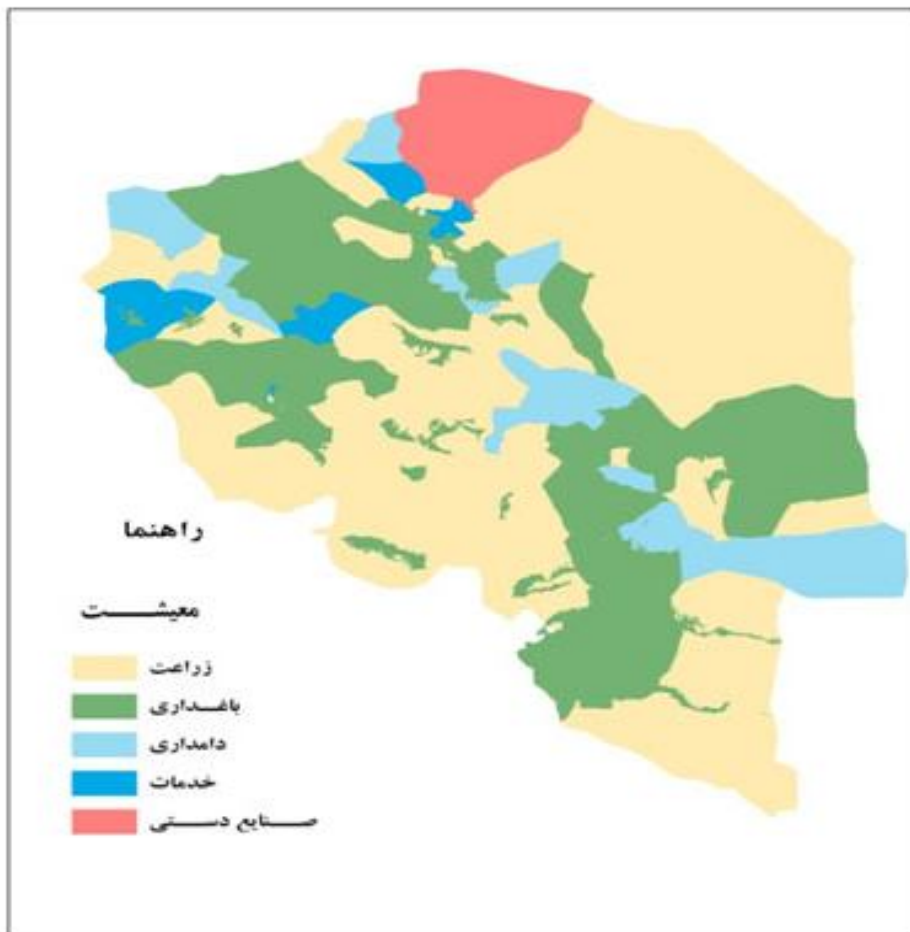
شکل شماره ۵- نقشه پهنه بندی مصالح عمده ساختمانی استان کرمان

پهنه بندی معیشت

کشاورزی به فعالیت عمده ای گفته می شود که مبتنی بر زراعت، باغداری، دامداری امور وابسته به آنهاست. بر این پایه، کشاورزی در بر گیرنده مجموعه ای از فعالیت های اقتصادی خوانده می شود که هدف آن پهنه نیازهای خوراکی جامعه و تولید مواد اولیه برای بخش های دیگر از جمله صنعت است. (حسینی، ۱۳۸۰: ۲۱۹) با توجه به اینکه کشاورزی فعالیت اقتصادی غالب روستاهاست لذا پهنه بندی معیشتی روستاها بر محور فعالیتهای کشاورزی صورت می گیرد. برای رسیدن به الگوی سکونت روستایی، معیشت عامل با اهمیتی محسوب می شود که این پهنه بندی بر این اساس انجام گردیده است.

با استفاده از نتایج سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ شغل غالب مناطق در سطح ۱۴۲ دهستان در استان مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته (سالنامه آماری استان کرمان ۱۳۸۵) و نتایج آن با نمونه

گیری انجام شده در سطح ۱۴۸ روستای نمونه، مورد بررسی و با ترکیب با نقشه های مناطق کشاورزی (زراعت و باغداری) و نیز مناطق مستعد مرتعداری نقشه پهنه بندی معیشت غالب استان تهیه و ترسیم گردید. که بر این اساس استان کرمان ابتدا به دوازده پهنه معیشتی تقسیم بندی گردید که نهایتاً با تلفیق پهنه های مشابه با یکدیگر به پنج پهنه زراعت، باغداری، دامپروری، خدمات و صنایع دستی تقسیم بندی گردید. نکته قابل ذکر این است که به مانند نوع مصالح، پهنه بندی معیشت نیز، پهنه بندی غالب استان بوده است. به این معنا که در هر یک از پنج پهنه ذکر شده نوع معیشت غالب مردم روستائی آن منطقه پهنه های ذکر شده بوده است. در حالی که ممکن است شکل های دیگری از معیشت نیز موجود باشد.

شکل شماره ۶- نقشه پهنه بندی معیشتی استان کرمان

پس از تولید نقشه پهنه بندی های مختلف موثر در الگوی مسکن روستایی برای هر یک از عناصر پهنه های مختلف جهت تلفیق با یکدیگر کد مخصوصی در نظر گرفته و به فیلد اطلاعات جدولی این پهنه ها

اضافه گردید. این کد بیانگر نوع هر یک از عناصر پهنه بندی است. به عنوان مثال کد یک در پهنه اقلیمی بیانگر اقلیم گرم و خشک و در پهنه جغرافیایی نشان دهنده دشتی بودن و در پهنه ارتفاعی نشان دهنده ارتفاع کمتر از ۸۰۰ متر و در پهنه مصالح غالب به معنی مصالح محلی و در پهنه معیشت نشان دهنده معیشت زراعت منطقه است. که بر این اساس پهنه اقلیم به ۵ طبقه، ارتفاع به چهار طبقه، عامل جغرافیایی به سه طبقه، مصالح ساختمانی به چهار طبقه و معیشت به پنج طبقه تقسیم بندی شده و کد دریافت نمودند. جدول شماره ۳ نشان دهنده کد هر یک از پهنه های موثر در معماری مسکن روستایی است.

جدول شماره ۳: جدول تلفیق پهنه های موثر در الگوی مسکن روستایی

پهنه اقلیمی		معیشت		مصالح ساختمانی		ارتفاع		جغرافیایی	
کد	طبقه	کد	طبقه	کد	طبقه	کد	طبقه	کد	طبقه
۱	گرم و خشک	۱	زراعت	۱	محلی	۱	۰-۸۰۰	۱	دشتی
۲	گرم و فرا خشک	۲	باغداری	۲	خشت	۲	۸۰۰-۱۸۰۰	۲	میانکوهی
۳	نیمه معتدل کوهپایه ای	۳	دامداری	۳	چوب	۳	۱۸۰۰-۲۵۰۰	۳	کوهستانی
۴	کوهستانی سرد و نیمه مرطوب	۴	خدمات	۴	سنگ	۴	۲۵۰۰-۴۵۰۰		
۵	گرم و نیمه مرطوب	۵	صنایع دستی						

پس از تهیه نقشه های پهنه بندی اقلیمی، ارتفاعی، جغرافیایی، معیشت و مصالح ساختمانی و دادن کد اختصاصی به فیلد اطلاعات نقشه ها، با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی و آنالیز های مطرح در GIS چون Spatial Analyst و Overly و Union نقشه های فوق با یکدیگر تلفیق و ترکیب گردیدند. همانطور که قبلاً بیان گردید. در این مرحله به پارامتر های موثر وزنی تعلق نگرفته است. نحوه تلفیق به این صورت است که ابتدا نقشه ارتفاع با نقشه اقلیم ترکیب شده و نقشه حاصل از آن با نقشه جغرافیایی تلفیق و سپس نقشه حاصل با نقشه نوع مصالح و نهایتاً با نقشه معیشت تلفیق و ترکیب گردیده است. در واقع نقشه حاصل نشان دهنده این است که هر نقطه از استان دارای چه اقلیم است و در چه ارتفاعی قرار دارد و شکل زمین به چه صورت است و معیشت غالب آن کدام است و مصالح ساختمانی غالب آن منطقه چیست.

از آنجاکه نقشه ترکیب عوامل مختلف موثر در معماری فاقد وزن است. صرفاً بیانگر خصوصیات موثر در پهنه بندی معماری است لذا جهت یک پهنه بندی مناسب معماری لازم است عوامل مختلف با توجه به تاثیرشان بر الگوهای معماری مسکن روستایی وزنی به آنها تعلق گیرد. این وزن نشان دهنده این امر است که کدام عامل از تاثیر بیشتری بر روی پهنه معماری برخوردار است. به عنوان مثال تاثیری که اقلیم بر روی معماری مسکن روستایی دارد به مراتب بیشتر از شکل زمین است. بنابراین در این مرحله لازم است به هر یک از عوامل وزنی تعلق گرفته و نقشه ها با توجه به این وزن با یکدیگر تلفیق گردند.

برای تعیین وزن عوامل از روش دیدگاه کارشناسان استفاده می شود (عسکری وهمکاران ۱۳۸۱) برای اطمینان بیشتر از سه طریق کارشناسی، دانش داده ها و استفاده از دانش کارشناسی و داده ای به طور توأم می توان در وزن دهی به پارامترهای موثر در پهنه بندی معماری استفاده نمود (مسکری ومهدی پور ۱۳۸۵) که در مطالعه حاضر از روش استفاده از دانش کارشناسی و داده ای به صورت توأم استفاده شده است.

پهنه بندی الگوی مسکن استان

جهت تلفیق نقشه های با وزن های داده شده لازم است ابتدا نقشه های پهنه بندی را بر اساس کد اختصاص داده شده به داده رستری (پیکسل) تبدیل نمود. پس از تبدیل نقشه ها در محیط GIS به داده رستری با استفاده از مدل Spatial Analyst و Raster Calculato نقشه های مورد نظر با یکدیگر ترکیب و تلفیق می گردند. وزن لایه نیز به صورت عددی در هر یک از پهنه ها ضرب می گردد و جهت یکسان سازی نهایتاً بر کل تعداد پهنه ها تقسیم گردید.

پهنه اول (جنوب استان)

از لحاظ تقسیمات سیاسی این پهنه در برگیرنده شهرستان های کهنوج، قلعه گنج، رودبار جنوب، عنبرآباد و جنوب شهرستان جیرفت و منطقه ارزوئیه شهرستان بافت را با مساحت ۳۳۴۵۲ کیلومتر شامل می گردد. مهمترین ویژگی این منطقه که باعث تفاوت آن با سایر مناطق استان است اقلیم گرم و مرطوب این منطقه است از دیگر ویژگی های این منطقه واقع شدن در ارتفاع کمتر از ۱۰۰۰ متر و دارای شیب کم (کمتر

از ۵ درصد)، با معیشت غالب باغداری و زراعت و مصالح عمده ساختمانی به صورت محلی (نی، شاخه درخت خرما (کپر)) است. این منطقه دارای رشد بالای جمعیت است، بعد خانوار در آن زیاد و جمعیت روستای بالایی را در خود جای داده است به طوری که ساختار جمعیتی آن اغلب روستایی است. فقر فرهنگی و سلطه روابط طایفه ای و قومی از دیگر مسائل این منطقه است. واقع شدن در امتداد گسل، وقوع سیل و طوفان از مهمترین مخاطرات طبیعی این منطقه بوده که با خطرات جانی و مالی نیز همراه است.

پهنه دوم

این پهنه شامل شهرستان بم، شرق شهرستان کرمان و راور را شامل می گردد. این پهنه با مساحت ۶۰۹۱۸ کیلومتر مربع در شرق استان قرار گرفته است اقلیم گرم و فرا خشک و خشک از ویژگی های بارز این پهنه بوده. ارتفاع آن از سطح دریا به جز در مناطق شمالی کمتر از ۸۰۰ متر است به طوری که پست ترین نقاط استان در این پهنه قرار دارند. کویر لوت و بیابانی بودن منطقه، وزش طوفان های شن، گسترش بیابان، کمبود شدید منابع آبی سطحی و زیر زمینی، تغییرات شدید دما و وجود گسل های فعال و جوان در این منطقه از ویژگی های طبیعی آن است. این منطقه به صورت دشت بوده و شیب آن کمتر از ۵ درصد می باشد. معیشت غالب منطقه باغداری و زراعت می باشد. مصالح عمده ساختمانی این منطقه خشت می باشد. ارتفاعات شمالی غربی و جنوب شرقی استان حائل این پهنه با پهنه های دیگر است. تفاوت این پهنه با پهنه اول علاوه بر اقلیم که تفاوت بارزی را ایجاد نموده است در مصالح ساختمانی موجود در منطقه است. که مصالح در دسترس این منطقه خشت می باشد.

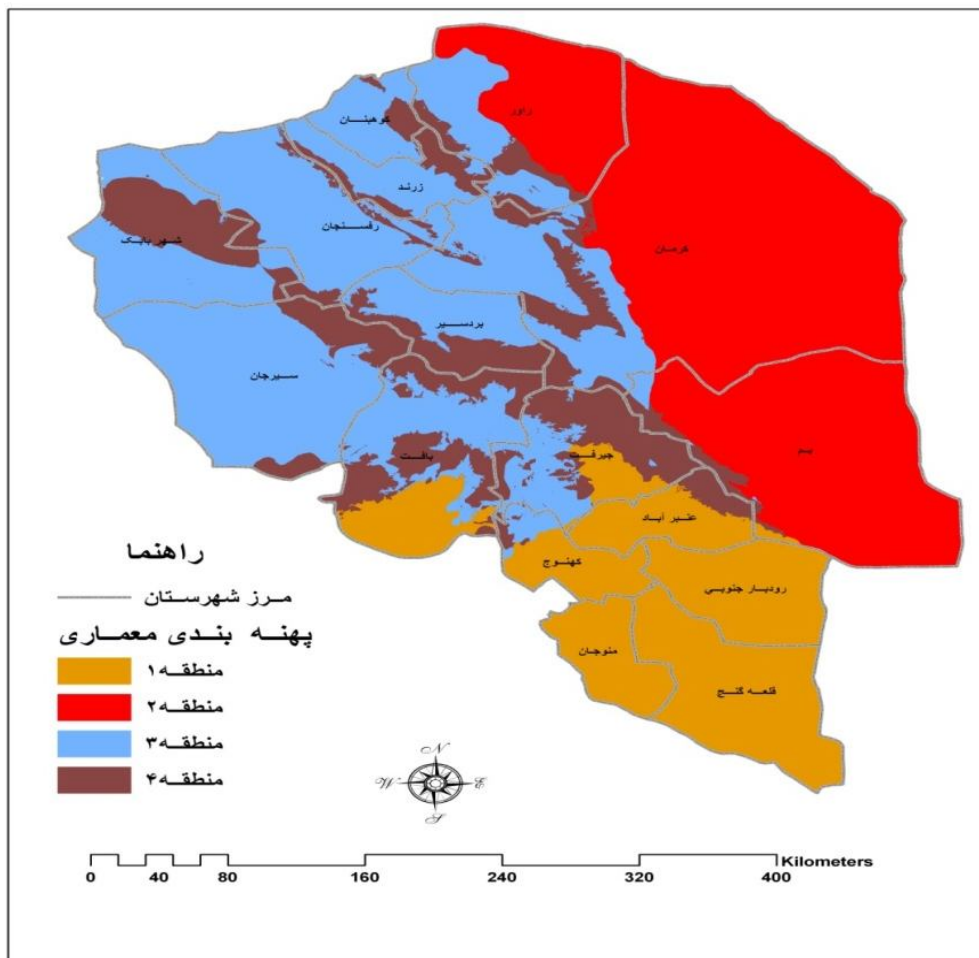
پهنه سوم

این پهنه اغلب دشت های مرتفع استان را شامل می گردد. و شامل قسمت های از شهرستان های کرمان، بردسیر، بافت، راور، جیرفت، کوهبنان شهر بابک، رفسنجان و زرنند و سیرجان را شامل می گردد. مساحت این پهنه ۶۰۲۸۵ کیلومتر مربع است که بر خلاف دو پهنه قبلی از توزیع و پراکندگی متنوعی در استان برخوردار است. اقلیم این پهنه به طور کلی گرم و خشک و در مناطق مرتفع دارای اقلیم میانکوهی و نیمه معتدل است. ارتفاع این منطقه بین ۱۰۰۰ تا ۲۰۰۰ متر مربع در نوسان است و اغلب دشت های استان در

این پهنه قرار گرفته اند که بیشترین تعداد روستا های استان و جمعیت روستایی نیز در این پهنه زندگی می نمایند. اغلب منطقه به صورت دشت و در ارتفاعات به صورت پایکوهی است و شیب غالب آن کمتر از ۷ درصد می باشد که در بعضی مناطق به ۱۲ درصد نیز می رسد معیشت غالب آن باغداری و زراعت است که در مناطق شمالی (زرنند، رفسنجان و شهر بابک) معیشت روستا وابستگی خاصی به باغداری بوده. مصالح غالب منطقه رس (خشت)، ماسه و سنگ می باشد. تراکم معادن استان در این منطقه زیاد و از سیستم حمل و نقل مناسب برخوردار است و به راه های اصلی استان دسترسی دارد. دشت های معروف زرنند، رفسنجان، سیرجان، اسفندقه جیرفت، بافت، دشتخاک و... در این پهنه قرار دارند. تفاوت بارز این منطقه با سایر پهنه ها علاوه بر اینکه از شدت گرما و خشکی هوا کاسته شده است معیشت غالب این پهنه است که باعث تفاوت بارز این پهنه با سایر پهنه است. علاوه بر این ارتفاع نسبتاً بالا و شیب بیشتر این منطقه و نیز نوع مصالح از دیگر تفاوت های این پهنه با پهنه های قبلی است. وجود گسل های فراوان و کمبود شدید آب های سطحی و زیر زمینی از مهمترین مشکلات فرا روی این پهنه است به طوری که این پهنه در سال های آتی با روند کنونی برداشت آب، در تامین آب حتی برای شرب با مشکلاتی مواجه خواهد شد.

پهنه چهارم

این پهنه به مانند پهنه قبلی از توزیع و پراکندگی بیشتری در استان برخوردار است و غالباً مناطق کوهستانی استان را با مساحت ۲۸۳۱۳ کیلومتر مربع را در بر می گیرد و قسمت های از شهرستانهای بافت، کرمان، بردسیر، جیرفت، شهر بابک، رفسنجان، کوهبنان و زرنند و سیرجان را شامل می شود. اقلیم کوهستانی سرد و خشک، ارتفاع بالاتر از ۲۲۰۰ متر از سطح دریا، شیب بالای ۱۲ درصد، کوهستانی بودن منطقه و دارای معیشت غالب دامداری و باغداری غیر متمرکز و نیز مصالح عمده سنگ و در ارتفاعات بسیار بالا چوب از ویژگی های بارز این منطقه است که آن را با سایر مناطق جدا می سازد. مهمترین ویژگی این پهنه اقلیم و معیشت متفاوت آن با سایر مناطق است. این منطقه از تراکم کمتر جمعیت روستایی برخوردار است و نیز تعداد روستا های دارای جمعیت بالا در این پهنه کم است. عدم دسترسی به شبکه حمل نقل مناسب، کوهستانی و صعب العبور بودن، پراکندگی روستا های این پهنه، و وجود گسل و نیز کمبود منابع آب زیر زمینی از مهمترین تنگناهای این پهنه تلقی می گردد.

شکل شماره ۷- نقشه پهنه بندی الگوی مسکن روستایی استان کرمان

نتیجه گیری

استان کرمان با توجه به وسعت زیاد، توزیع و پراکندگی متنوع سکونتگاه‌های روستایی، نیازمند تهیه الگوی های خاص مسکن با توجه به شرایط جغرافیایی است. نتایج تحقیق نشان می دهد تفاوت های قابل ملاحظه در الگوی مسکن روستایی استان وجود دارد. چهار پهنه با شرایط متمایز، نشان دهنده تاثیر عوامل جغرافیایی در الگو های مسکن روستایی استان است نتایج به دست آمده از تحقیق نشان می دهد عوامل جغرافیایی و محیطی تاثیر عمده ای در الگوی مسکن روستایی دارد، تاثیر محیط را در شکل یابی و شکل

پذیری سکونت گاهها، ونوع معماری، نوع مصالح و نوع معیشت می توان دید لذا نتایج بدست آمده از تحقیق را به شرح زیر می توان بیان کرد.

الگوی مسکن روستایی حاصل تجربه هزاران ساله است بنابراین نباید بدون نظر کارشناس تغییر اساسی در الگوی مسکن ایجاد کرد .

با توجه به شاخص هایی که پهنه بندی جغرافیایی براساس آنها صورت پذیرفته (ارتفاع، شیب، جهات شیب) نشان میدهد که حدود ۶۵ درصد از پهنه استان در دشت و جلگه قرار دارد و سکونت گاههای دشتی بخش عمده ای از سکونت گاههای استان را تشکیل میدهند که بایستی بخش عمده ای از برنامه ریزیها براساس این پهنه سکونت گاهی صورت گیرد و پهنه کوهستانی و میانکوهی دررتبه های بعدی قرار دارند بیش از ۶۰ درصد روستاهای استان در ارتفاع ۲۵۰۰-۱۰۰۰ متر از سطح دریا قرار دارند، بنابراین پهنه ارتفاعی فوق بیشترین روستاها را در خود جای داده و عامل مهمی در جذب جمعیت روستایی محسوب می شود .

اقلیم بیشترین تاثیر را در شکل گذاری و شکل پذیری سکونت گاههای روستایی دارد و علاوه بر آن نمی توان سایر عوامل تاثیر گذار را نیز نادیده گرفت :

پهنه بندی مصالح ساختمانی نشان میدهد ارتباط قوی بین نوع مصالح و اقلیم هر پهنه وجود دارد بطوریکه تغییر اقلیم در هر منطقه موجب تغییر نوع مصالح ساختمانی سکونت گاههای روستایی شده است .

زراعت و باغداری بیش از ۸۰ درصد معیشت روستاییان را تشکیل میدهد. دامداری، خدمات و صنایع دستی به لحاظ جغرافیایی پراکندگی زیادی دارد و به لحاظ کمیت، نیز از اهمیت کمتری برخوردار است .

پهنه بندی الگوی مسکن روستایی نشان می دهد پهنه اول (جنوب استان) و پهنه دوم (شرق و شمال شرقی) تمرکز بیشتری دارد در حالی که پهنه سوم و چهارم تفرق بیشتری دارند به گونه ای که این دو پهنه در یکدیگر ادغام شده اند .

در پهنه اول مصالح محلی (چوب درختان نخل) و الگوی مسکن سنتی (کپر)، در پهنه دوم مصالح از خشت و گل و الگوی مسکن سنتی با تغییرات در افزایش مقاومت ساختمان، در پهنه سوم مصالح، ترکیبی از خشت و گل و سنگ و الگوی مسکن تابع تغییرات اقتصادی به سمت به روز شدن است و نفوذ فرهنگ شهری در

این الگو به چشم می خورد. در پهنه چهارم مصالح، ترکیبی از سنگ و چوب و الگوی مسکن تابع توپوگرافی کوهستانی با بافت فشرده و کمتر متاثر از شرایط اقتصادی جدید و مصالح روز است.

پیشنهادات

با توجه به تحقیق انجام یافته و نتایج بدست آمده مواردی به شرح زیر پیشنهاد می گردد

- ۱- هر گونه تغییری که در الگوی معماری مسکن روستایی صورت گیرد بایستی با مطالعه دقیق و علمی صورت پذیرد زیرا الگوی فعلی برگرفته از تجربه هزاران ساله است
- ۲- تامین و تولید مسکن روستایی با رعایت الگوی هر پهنه انجام پذیرد.
- ۳- در تامین و تولید مسکن روستایی، رعایت الگوها، فضاها و کاربریها با توجه به نیازهای جامعه روستایی و الگوی معماری آن تعیین شود.
- ۴- عوامل تعیین کننده دیگر نظیر وضعیت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در تعیین الگوی مسکن روستایی می تواند تاثیر بگذارد، اما باید مراقبت نمود که عوامل فرعی نقش اصلی را پیدا نکنند.
- ۵- استفاده از مصالح جدید و مقاوم با رعایت الگوی مسکن سنتی و بومی که متناسب با شرایط طبیعی و جغرافیایی هر منطقه می باشد، صورت گیرد تا تعارضی بین دانش جدید و فرهنگ سنتی ایجاد نشود.

منابع

- ۱- حسینی ، سید حسن، مدخلی بر جغرافیای روستایی ایران، انتشارات دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۰.
- ۲- سازمان هواشناسی، سالنامه هواشناسی سالهای ۱۹۶۹-۱۹۸۹، تهران
- ۳- سازمان نقشه برداری، نقشه های ۱:۲۵۰۰۰ پوشش سراسری استان کرمان، تهران
- ۴- سعدی مسگری و مهدی پور، فاطمه " (۱۳۸۵) مکان یابی خوابگاه های دانشجویی با استفاده از GIS"، همایش ژئوماتیک، سازمان نقشه برداری، تهران
- ۵- عسکری، علی، پرهیزکار، اکبر، قدیری، محمود علی، ۱۳۸۱، کاربرد روشهای برنامه ریزی شهری (کاربری زمینی) در کاهش آسیب پذیری خطرات زلزله (با GIS) منطقه ۱۷ تهران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی شماره ۶۷، تهران .
- ۶- علی محمدی، عباس، الماس پور، فرهاد، ۱۳۸۱، کاربرد سامانه های اطلاعات جغرافیایی برای تجزیه و تحلیل شبکه توزیع فضایی و مکان یابی داروخانه ها (منطقه ۶ تهران)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی شماره ۶۷، تهران.
- ۷- علیجانی ، بهلول ، آب و هوای ایران، انتشارات دانشگاه پیام نور ، ۱۳۷۴.
- ۸- معاونت برنامه ریزی استانداری کرمان، گزارش اقتصادی-اجتماعی استان کرمان، ۱۳۸۶
- ۹- مهدوی ، مسعود، اصول و مبانی جغرافیایی جمعیت، انتشارات قوس، ۱۳۷۳.
- ۱۰- معاونت برنامه ریزی استانداری کرمان ، سالنامه آماری استان کرمان ۱۳۸۵، کرمان
- ۱۱- نوریان، فرشاد (۱۳۸۰) "مقدمه ای بر سیستم اطلاعات جغرافیایی شهری" مترجم چاپ سوم، مرکز اطلاعات جغرافیایی شهر تهران.
- ۱۲- ودیعی، کاظم، روستانشینی در ایران، شورای عالی فرهنگ، ۱۳۵۴.
- 13-Whith back.R.H.The Geographical Factors, Newyork century , Co Gregor.1932